

Bu kelimelerle yapılan ilgiçlik tabirlerin Fransızca'ya göre muhtelif kavramları şöyledir.

1° «sur».

Ml.: دامن دوشسه کدی کبی دوت آباق اوزرینه دوشر *dam-dan düş-se k'edi gibi dört ayak üzer-in-e düş-er* «lorsqu'il tombe du toit, c'est comme les chats, sur les quatre pattes»;

پادشاه یکبجری آفاسنک تقدیم ایلهدیکی شربی آت اوزرینه [1] ایچردی *pādişah yeni çeri ağa-sın-ın taqdim eyle-diğ-i şerbet-i at üzer-in-de iç-er-di* «le Sultan buvait, sans descendre de cheval (mot à mot: «sur cheval») le sorbet (d'usage) qui lui tendait l'Agha des Janissaires».

2° «à la charge de..., sur...».

Ml.: اوسته آلتی *üst-ün-e al-mak*, «prendre sur soi, se charger de quelque chose»;

اوزریمزه [2] ترت ایدن (لازم اولان) حرکت *üzer-imiz-e terettüb ed-en (lâzım ol-an) harek'et* «la démarche qui s'impose à nous».

3° «en plus, en surplus...».

Ml.: اوستکه اورتاق کلیورمش *üst-ün-e ortak g'el-iyor-muş* «il paraît que ton mari va épouser encore une autre femme (mot à mot: sur toi une compagne arrive, dit-on)».

937. (Mef'ulün ileyhli) اوزرینه *üzer-in-e* suretindeki ilgiçlik tabir: ardınca «à la suite de...», ... den sonra «après...» mânâsında da kullanılır.

Ml.: اوزرینه کیدیوردی *zevce-si çocuk üzer-in-e g'id-t-ver-di* «sa femme est morte à la suite de ses couches» (mot à mot: «sur enfant»);

اعلان حریت اوزرینه *ilân-ı-hürriyet üzer-in-e* «après la proclamation de la constitution» (mot à mot: «de la liberté»).

İHTAR. — Edebiyat dilinde *üst* veya *üzer* yerine bazan *fevç* de kullanılır.

[1. 2] Arap harfli Osmanlı imlâsında izafet zamirleri alan her kelimenin insiraf hallerinde bu zamirlerin başındaki vokaller düşer; yalnız (و و ز ز ر ر) gibi kendisinden sonrakilere bitişmez bir konsonla nihayetlenen kelimeler gaibe izafet zamirlerini aldığı zaman mef'ulün bih, mef'ulün ileyh, aidiyet «génitif» haletlerinde bu vokal kalır.

Vokalle: (سازینى saz-ını, سازینه saz-ına, سازینك saz-ının). Öteki hallerde ise vokalsiz: سازنده saz(ı)nda, سازندن saz(ı)ndan, سازینجه saz(ı)na.

Bu bakımdan (اوزرینه üzerinde, اوزریمزه üzerimize) suretinde müellifin verdiği imlâlar ve eserde daha bunun gibi olanlar yanlış sayılır. A.U.E

آلت

938. آلت *ałt* «le dessous» kelimesi, (birincinin zıddı olarak) Fransızca «sous» mânasiyle ilgiçlik tabirler teşkil etmeğe yarar.

Ml.: اوکوزک آلتندہ بوزاغی آراییور *öküz-ün ałt-ın-da buzağı arı-yor* (söylence) «il cherche le veau sous le boeuf» (dicton): «il cherche midi à quatorze heures»;

[1] کیشی هر یلمدیکنی آیاغنک آلتنه آلسه باشی کوکه ایریر *kişi her bil-medig-in-i ayağ-ın-ın ałt-ın-a aļ-sa baş-ı g'öğ-e er-er* [1] «s'il fallait que l'homme foulât aux pieds (mit sous son pied) tout ce qu'il ne connaît pas (les gens qu'il ne connaît pas [2]), sa tête atteindrait au ciel»;

هانگی تاشی قالدیرسهل آلتدن چیقار *hangi taş-ı kaļ-dır-sa-ļar ałt-ın-dan çık-ar* «quelque pierre qu'on soulève, il sort de dessous» (pek üyanık bir adam hakkında gerçekten, ve bazan da alay için söylenir).

İHTAR. 1 — Aşağıki misallerde bu tabir bir mecaz mânasiyle kullanılır:

اچنبی وصایى آلتنه کیرمک *ecnebi vesāyet-i ałt-ın-a gir-mek* «entrer sous la tutelle de l'étranger»;

اچنبی دولتلك قوترولی آلتندہ بولنان دیون عمومیه ادارهسی *ecnebi devlet-ler-ın kontrol-ü ałt-ın-da buļ-un-an düyün-ı umūmiye idāre-si* «l'administration de la Dette Publique qui se trouve sous le contrôle des puissances étrangères».

İHTAR. 2 — Şark lehçelerinin çoğunda *ast* kelimesi *ałt* «dessous» mânasında, ve *aļd* kelimesi de *öñ* «devant» mânasında kullanılır.

Ml.: آنالارنینک ایاغی استیدادور *ana-ļar-nınğ ayag-ı ast-ı-da-dur* anaların ayağı altındadır. A.U.E

[3] روضة جنت وچنان باغی *rauza-i Cennet-ü cinan bāğ-ı* cennet bağçesi, cennetler bağı (A.U.E) (*Abuşka* Veliam. Z. tab'ı s. 18); Peygamberin meşhur hadisi tercümesi;

[1, 1] Müellif bu kelimeyi *er-ir* suretinde yanlış olarak kaydediyor. A.U.E

[2] Metinde (her bilmediğini) ibaresinin Fransızca tercümesini müellif (her bilmediği şeyleri) suretinde verdikten başka, bir de ayrıca (her bilmediği kimseleri) diye kaydediyor ki, bu ikinci mânanın burada yeri yoktur. A.U.E

[3] (الفردوس تحت اقدام الامهات) — — — — — vezni de bir beyittir ki, arapça aslından tercüme edilmiştir. A.U.E

Seḡhan dergū-sı (Aḡsket) kurgan-i-ning ast-i-din aḡ-ar «le fleuve Seyhoun coule sous le fort d'Aḡsket» (*Baber Name*, Boveridge tab'i. yap. 4 V^o).

İHTAR. 3 — Edebî dilde bazan *تاخت* * *taht* kelimesi aynı yapılama ile kullanılır.

Ml.: ریاستی تحتہ *riyāset-i taht-ın-da* «sous la présidence de»

اوك

939. *اوك* *ōn* «le devant» kelimesi Fransızca «devant» mânasiyle ilgiçlik tabirler yapmağa yarar.

Ml.: اوكرده *ōn-ūmūz-de* «devant nous»;

بريك اوكنه دوشمك bir-i-ning ōn-ūn-e dūş-mek «précéder quelqu'un» (mot à mot: tomber au devant de quelqu'un);

بري اوكنه فاتق bir-i-ni ōn-ūn-e kat-maḡ «se faire précéder par quelqu'un» (mot à mot: adjoindre quelqu'un devant soi).

İHTAR. 1 — *ileri* kelimesi de kullanılabilir. Eski Osmanlıca'da *iley* kelimesi de (bk. Bianchi, yanlış olarak *الين* kelimesi altında).

Ml.: ايلومده توبه قلدی *iley-ūm-de tevbe ḡl-dı* (A.U.E) «il se repentit devant moi» (Cezayir, No. 1719 yazmaları, yap. 54).

İHTAR. 2 — Azerce'de aynı mânada cephe «front» demek olan *gabaḡ* kelimesi kullanılır (Mk. Osm. *الان* «front»; şark lehçelerinde *ald* = ön «devant»; § 938, İhtar 2, 1421 ve 897, haşiye).

Ml.: چخان اولادی هیچ تياقكا سنه *sen-iñ kabāḡ-iñ-a hiç ḡḡ-an ol-ma-dı* (A.U.E) «personne n'est sorti à sa rencontre?» (FETH. AH., s. 201).

İHTAR. 3 — *Ön-ün-ce* mekân ilgiçlik tabiri olarak Fransızca «devant», ve zaman ilgiçlik tabiri olarak Fransızca «avant» mânasını verir.

Ml.: اوكنجه يوييملر *ōn-ün-ce yūrū-me-ye-ler* (A.U.E) «qu'ils ne marchent pas devant lui» (*Ris. B.*, 53).

آرقه ، آرت

940. *آرقه* *arḡa* veya *آرت* *art* (bir vokalden evvel bulunduğu zaman *ard*) «dos» kelimeleri Fransızca «en arrière de... derrière» mânasında ilgiçlik tabirler yapmağa yarar.

Ml.: آرقه سنده طاغك *daḡ-iñ arḡa-sın-da* «derrière la montagne»;

بريك آرقه سنه دوشمك bir-i-niñ arḡa-sın-a dūş-mek «courir derrière quelqu'un».

Nisbilik (görelilik «relatif») haletiyle olan ifadeler için mk. § 922.

İHTAR. 1 — Şu aşağıki misalde *arka* ve *art* kelimelerinin her ikisi de aynı zamanda kullanılmıştır:

مولتدن ویا آرقه‌می اردندن *soğ-un-dan veya arka-sı ard-ın-dan* (A.U.E) «par la gauche ou derrière le dos» (*Ris. B.*, s. 9).

İHTAR. 2 — Azerce'de aynı mânada *dağ*, *dağ*, *dağ* «dos» derler:

بو کولک دالوسند *bu g'öl-ün dağ-u-sın-da* (A.U.E) «derrière ce lac» (*FETH. AĞ.*, s. 82).

İHTAR. 3 — Edebiyat dilinde bazan *ورا** *verā* kullanılır.

ایچ

941. *ایچ* *iç* «intérieur» kelimesi (âlem ismi) Fransızca «à l'intérieur de..., dans..., au milieu de...» mânasında ilgiçlik tabirler teşkil eder.

Ml.: *bir قوطی ایچنده bir kutu iç-in-de* «dans une boîte»;

bir مغاره‌نک ایچنه کیرمک bir mağara-nın iç-in-e gir-mek «entrer dans une caverne»;

ایشک ایچندن چیقالی iş-iñ iç-in-den çık-ma-lı «il faut se tirer d'affaire»;

چایرک ایچندن کیمک çayır-iñ iç-in-den geç-mek «traverser la prairie» (bu misaldeki mef'ulün anı mânası için bk. § 272);

هر طرف چیچک ایچنده her taraf çiçek iç-in-de «tout est en fleurs».

942. Bu mânadaki *iç* kelimesi yerine *ایچری* *-içeri* (...içerisine, ...içerisinde, ...içerisinden) katmacı (zarfı), veya (edebî dilde) şu aşağıki kelimeler kullanılabilir:

*داخل** *dāhil* (arapça ortaç «entrant») «intérieur»;

*درون*** *derūn* «intérieur».

Ml.: *شهر داخنده şehir dāhil-in-de* «à l'intérieur de la ville»;

سرای دروننده saray derūn-un-da (veya: *derūn-in-de*) «à l'intérieur du palais, du sérail».

943. Bu ilgiçlik tabir mef'ulün fihi ile kullanıldığı zaman şöyle mânalara da gelebilir.

1° arasında ... «parmi...».

Ml.: *ایشچیلرک ایچنده iş-çi-ler-iñ iç-in-de* «parmi les ouvriers» (A.U.E);

نشانچیلر علی الاکثر ارباب علم و کالبدن اولوب ایچلرندە مورخ و ادیب و شاعر آدملر
 نشان-عی-لار 'al-el-ekser erbâb-ı 'ilm-ü k'emâl-den oğ-
 ub iç-ler-in-de müverrih ve edîb ve şa'ir adam-lar zuhûr et-miş
 «les nichandjis (chanceliers) étaient des savants et des hom-
 mes de valeur. Certains d'entre eux furent historiens, hommes
 de lettre et poètes» (ABDUR-RAHMAN CHEREF BEY);

باروت فوجیلرینک ایچندە الئە مشملە ایله طولاشان بر آدم
 barut fıçı-lar-ın-ın iç-in-de el-in-de meş'ale ile doğa-ş-an bir adam «un homme
 qui se promènerait avec une torche dans la main, parmi des
 tonneaux de poudre».

İHTAR. — iç kelimesinin bu kavramda آرا ara kelimesi ve mânadaş-
 lariyle katmerli bir kullanılışı vardır (bk. daha aşağıya § 946).

944. 2° ... esnasında «dans l'espace de...», ... zarfında [1] «en...»
 (zaman isimleriyle beraber olarak).

MI. : بەش گۈن ایچندە beş g'ün iç-in-de «en cinq jours».

Zaman isimlerini mef'ulün fih haletiyle kullanarak aynı mâna elde
 edilir : ... beş gün-de).

945. iç kelimesinin tersadı طیش dışıdır, fakat bu kelime طیشده
 «hors de» mânalı ilgiçlik tabirlerde seyrek kullanılır. Bunun yerine şu
 ifadeler kullanılır:

طیشاری dışarı (§ 379);

خارج* hāric (arapça ortaç: çıkan «sortant»); «extérieur»;

بیرون** bîrūn (eskimiş) dışarı «extérieur».

MI. : شەرك خارچندە şeh'r-in hāric-in-de «hors de la ville».

آرا

946. آره , آرا ara «espace, intervalle» kelimesi fransızca, «entre..., par-
 mi..., au milieu...» mânalı ilgiçlik tabirler yapmağa yarar (mk. § 943).

MI. : ارله عورت آراسه کیرتک حرمتسزلیکی فالیر er-le 'avrat ara-sın a gir-en-in
 hürmet-siz-liğ-i kal-ır [2] «celui qui s'interpose entre le mari et

[1] Müellif yine «içinde» mânasıyla kullanılan ve «kab» mânasında Arapça «zarf»
 kelimesiyle yapılan bu zarf-ın-da kelimesini unutmuş görünüyor. A.U.E

[2] Bu türkçe ibare, Fransızca tercümesine uymak için ya (erle avrat arasına giren
 hürmetsizliği ile kalır), veya (erle avrat arasına girenin hürmetsizliği yanına [kâr] kalır)
 suretinde olmalı idi. A.U.E

la femme reste avec son déshonneur» (mot à mot: «de celui qui..., son déshonneur reste»).

Artık *er* ve *avrat* kelimeleri koca «mari» ve karı «femme» mânasında kullanılmıyor (mk. § 1164, başıye 1);

یورلائیق آراسنده بر رفتار عجیب *yürü-mek-le yuvarla-n-mağ ara-sın-da bir ref'tār-ı 'acīb* «une démarche bizarre tenant de la marche et du roulement (d'une boule)» (HUSEİN RAHMI);

اوقرمك آراسنده ایشتم *uyku-m-uñ ara-sın-da işit-di-m* «je (l') ai entendu à travers mon sommeil, tout en dormant».

947. Edebî dilde آرا *ara* kelimesi yerinde bazan şunlar kullanılır:

بین* *beyn* «entre»;

ماین* *mā-beyn* «ce qui est entre» [1];

میان** *miyān* (halk ağzında: *meyān*) «taille, milieu».

İfadenin mânası Fransızca «au milieu de...» ye yaklaştığı zaman yine Fransızca «milieu» demek olan اورته *orta* (arapça: vasat) [2] kelimesi kullanılır.

یان

948. یان *yan* «flanc, côté» kelimesi Fransızca'da «auprès de...», «à côté de...» mânasına gelen ilgiçlik tabirler yapmağa yarar. Mk. § 915.

MI.: کیمک یاننده بوودی *kim-iñ yan-ın-da büyü-dü?* «près de qui a-t-il grandi? qui l'a élevé?»;

اوست یاننده *üst yan-ın-da* «immédiatement au-dessus»;

کل یانعه *g'el yan-ım-a* «viens près de moi».

Edebî dilde *yan* yerine bazan نزد** *nezd* kullanılır.

MI.: باب عالی زدنده تشببات سیاسیة *Bāb-ı-ʿālī nezd-in-de teşebbüsāt-ı siyā-siye* «démarches politiques auprès de la Sublime Porte».

İHTAR. 1 — Eski Osmanlıca'da aynı mânada کات *kat* veya کیت *kit* kelimeleri kullanılırdı.

MI.: برکشود قنده قری عورت واردی *bir kişi-nüñ kat-ın-da karı (ihtiyar) avrat vardi* (A.U.E) «une vieille femme vivait chez un certain individu» (1426 yılı yazmaları, yap. 221);

[1] Bunların arasına yine «aralık» demek olan اثنا *esnā* kelimesi de getirilmeli idi. *uyka esnāsında* gibi. A.U.E

[2] Burada yine وسط *vasat* kelimesi unutulmuş: *şehrin vasatında* gibi. A.U.E

«sen-iñ kat-ın-dan git-me-se (A.U.E) «s'il ne t'avait quitté (parti d'auprès de toi)» (Rouen, 1493 yazmaları, yap. 29);
 «bir kimse-niñ kabr-i kıt-ın-da (A.U.E) «auprès d'une tombe» (mot à mot: «auprès la tombe d'une personne: (A.U.E)» (Ris. B.).

İHTAR. 2 — Çağatayca'da asıl alındaki kılıh kısımlar «sourcils» mânasına olan *kaş* kelimesi aynı mânada alınmış bulunuyor.

MI.: «an-ıñ kaş-ı-ga[1] kil-tür-di-lär onun yanına getirdiler (A.U.E)
 «on l'amena après de lui» (NEVAİ, T.M.A. s. 49).

949. *yan* kelimesi mefulün fih alâmetiyle beraber bulunduğu zaman mecaz mânasiyle ... a göre ... a nazaran «selon..., d'après..., à l'avis de..., en ce qui concerne...» mânasını verebilir (-ce nin mânadaşı, bk. § 923).

MI.: «ben-im yan-ım-da on-uñ hiç kıymet-i yok» «d'après moi, il n'a aucune valeur».

Aynı mânada «*ind*» kelimesi kullanılır: *ben-im ind-im-de sen-iñ ind-iñ-de*, vs.

Eski Osmanlıca'da *kat*, *kit* ve Çağatayca *kaş* kelimeleri için de böyledir (mk. § 948, İhtar 1, 2).

MI.: «kāt-lar-ın-da cāiz-dir-ki onların indinde (oularca) olabilir ki (A.U.E)
 «ils admettent que...» (mot à mot: «il est licite, d'après eux»;

«eğer Hâk Ta'ālâ-nıñ kat-ın-da dūn-ya-niñ kadr-ı var-ımiş-se (= var ol-saydı: A.U.E) biz-im gibi ak-sa-k ve kötür-üm-e dūnyā (dünyo) pādīşah-ıñ-ı vırme-z-dī (A.U.E) «si ce monde avait quelque valeur aux yeux d'Allah, il n'en aurait pas confié la souveraineté à un boiteux et infirme, comme moi [2]»
 Ankara muharebesinde kendisine mağlûp olan Bayezid'e Timur Leng'in söylediği [Rouen, 1493 yazmaları, yap. 28 V°];

«bar-ça tab'ehl-i kaş-ı-da rāşen-dür-ki... bütün tabiat sahipleri yanında aydın (bir şey) dir ki (A.U.E) «tous les gens de bien [3] savent que...» (mot à mot: «il est manifeste auprès de tous les...»)
 [NEVAİ, M. L., s. 11];

[1] *kaş* kelimesi (D.L.T, III, 511, 6-7 - harf, gefire) her şeyin ucu ve kenarı mânasındadır: *yar kaşı* sel yolunun veya başka şeyin kenarı.

Lehçemizde yüzük kaşı, yüzük taşının bulunduğu gedik. A.U.E

[2] Bunun mânası [benim gibi bir topalla (Akşak Timur) seni gibi bir sakat adama (Yıldırım Bayezid)] olsa gerek. Bu itibarla müellifin Fransızca'ya: «... à un boiteux et infirme comme moi» suretindeki tercümesinde «moi» kelimesi yerine «nous» kelimesi getirilmek icap eder, sanırız.

Yıldırım Bayezid'in bir gözü kör olmak bakımından sakat olduğu düşünülünce «infirme» kelimesi (sakat) mânasiyle doğru olabilir. A.U.E

فقير كاشيدا *fakir kaş-ı-da fakîr* (olan ben) ce A.U.E «d'après moi» (NEVAÏ T. M. A., s. 49).

950. باش *baş* kelimesi bazan bir şeyin bir ucu «extrémité de quelque chose» mânasındadır.

MI. : چارشی باشی *çarşı baş-ı* «l'entrée du marché» ki, şu ifadeler bundan geliyor:

یانی باشیده *yan-ı baş-ım-da* «tout près de moi»;

آلت باشیده *ağt baş-ın-da* «immédiatement au-dessous».

سلاح باشنه! *silâh baş-ın-al* «aux armes!»

باشی اوچنده *baş-ı uc-un-da* ifadesi de onun ta yanında «tout près de lui» mânasındadır.

951. doğru «vers» ilgiçinin yanında طرف* *taraf* «côté» ile yapılmış ilgilik tabirler bulunmaktadır.

MI. : طرفنکزه کوندریرم *taraf-ınız-a g'ön-der-ir-im* «je vous (l') enverrai».

Resmî kitabette sık sık kullanılan bu tabir mef'ulün anı haletiyle Fransızca'nın «de la part de...» mânasında kullanılır. Bunun mânadaşı olan جانب *cānib* kelimesi de kullanılır.

MI. : صدراعظم پادشاه طرفندن احسان ایدیش مرصع خنجر طاقاردی *sadr-(ı)-a'zam pādīşah taraf-ın-dan ihsān ed-il-miş murassa' hançer tağ-ar-dı* «le grand Vizir portait une dague qui lui était offerte en cadeau de la part du Sultan» (AHMED RĀSİM).

tarafından ifadesi umumi olarak meçhul fiille birlikte bulunur ve çoğu zaman hakiki bir aletlik «instrumental» e muadil bulunur «action faite de la part de quelqu'un, (= par quelqu'un)».

952. قارشى *karşı* ilgiçinin manadaşı olarak şu kelimelerle yapılan ilgilik tabirler bulunmaktadır:

خلاف* *hilāf* «opposition contradictoire»;

عکس* *aks* } «contraire»;
ضد* *zıdd* }

عناد* *inād* «entêtement» (ki bu üç tabir umumiyetle mef'ulün ileyh

haletiyle: *اكت* aks-in-e, *ضدته* zidd-in-a, *عادته* inad-in-o suretinde kullanılır), [1].

*عليه** aleyh (ki aslı 'aley-hi*) «contre lui» olup, *له** leh (ki aslı leh-u* «pour lui») nin zıddıdır.

Ml.: *اونك لهده شهادت ايدمچك چوق آدملر واردر اما عليهده كيمسه شهادت ايتيور*
on-uñ leh-in-de şehādet ed-ecek çok adam-lar var-dir ama
'aley-in-de kimse şehādet et-mi-yor «il y a beaucoup de gens disposés à témoigner en sa faveur, mais personne ne témoigne contre lui» (SAMI BEY).

953. *Sebepl bildiren ilgiçlik tabirler.* — Burada bunların sondalık sebep (gaye) «cause finale (but)» bildirenleriyle amil «efficiente» sebep bildiren ilgiçlik tabirleri ayırdetmek yerinde olur. Böyle bir ayrılış her iki mefhum arasında bir iltibasa meydan vermemezlik edemez (mk. § 883 ve 884).

1° Sondalık sebep bildiren ilgiçlik tabirler (Mk. için ilgici § 882):

ضمنده zımn-in-da «ce qui est implicite» *ضمن** zımn dan;

اجلچون ecel-i-içün (§ 883);

يوندن yön-ün-den, [2] yön [2] «face, côté» kelimesinden (Mk. bu kelimenin alem ismi olarak kullanılışı § 914, 1°) [3] ki, bu ifade Osmanlıca'da erkenden (XV° asırda) kaybolmuştur;

Bu edat şöyle mânalar alır:

1° Sebeple «à cause de».

Ml.: *قران اندردی جمله یوندن* *Kur'an en-dir-il-di cümle yön-ün-den* (A.U.E) «le Qoran a été envoyé à cause de (pour) tout le monde» (1426 yılı yazmaları, yap. 108).

2° Bakımından «au point de vue» (-ce nin mânadaşı).

Ml.: *معنى یوندن عامدر* *ma'na yön-ün-den 'ām-dir* (A.U.E) «c'est général au point de vue de sens» (*Aynı eser*, yap. 25).

3° ... diye, ... olarak «par, à titre de..., en guise de...».

Ml.: *عذاب یوندن* *'azab yön-ün-den* «en guise de punition (tourment), comme punition»;

[1] Bunların arasında yine bu mânada kullanılan *رغم* rağm (ve *راغم-in-a*) (= *رغماً* rağmen) kelimesi unutulmuştur:

Şerr idi gördüm de ayrıldım zehāb-ı kâināt

Münferid kaldım bu yolda kâinātın rağmina — Kemal, — A.U.E

[2, 2] Müellif bunu yanlış olarak *yân* okumuştur. A.U.E

[3] Mk. *یونکی دندر* *yön-ün-ü dön-dür* suretinde tercüme edilen *فولوجهك* Arapça ibaresi. J.D.

عوض یونندن 'ivuz yön-ün-den «à titre de dédommagement» (Aynı eser, yap. 161, 124 ve müteaddit yerlerde);

ظلم یونندن zulüm yön-ün-den «par injustice» (Aynı eser, yap. 217. V°).

یون kelimesi yön söylenişiyle Anadolu lehçelerinde halâ vardır: yön-üm dön-düm «je me suis dirigé» (KÖR OĞLU).

Eski Osmanlıca'da aynı yapılama ile جهت *cihet kelimesi ve Çağatayca'da ise یغ yağ kelimesi (§ 915) bulunmaktadır ki, her ikisi de yön yön'ün mânadaştır.

MI. : اوغل یوقل یقلفی جهتندن ایشی حسرتد *ogul yok-luğ-ı cihet-in-den işi hasret-i-di* (A.U.E)

«il se désolait de n'avoir pas de fils (VAMBÉRY, *Alt. Osm.*, s. 38, l. 2);

قرینداشلیق یاغیندین *karın-daş-lık yağ-ın-dın* kardeşlik yakasından (cihetinden) A.U.E «par amitié» (ABOULGHAZI, s. 82);

عفونت یاغیندین اولدی *ufūnet yağ-ın-dın öl-dü*. «il mourut des suites d'une infection» (Aynı eser, s. 83).

954. 2° (âmil) sebep mânalı ilgilik tabirler.

Mk. *ötürü, doşayı* (§ 913) ilgislerini. Yine mk. § 1429.

یوزدن *yüz-ün-den* «à cause de» *yüz* «face, visago» den;

سببیه *sebeb-i-ile* (sebel)* «cause»;

جهتیه *cihet-i-ile* (cihet)* «côté, direction».

Birinci ile aynı mânada olan bu son iki tabir edebî dile aittir.

cihet, yüz ve daha yukarıda *yön* [1] kelimeleri arasında az çok tam bir mânadaşlık dikkate değer ki bu, Türkçe'de doğrulma, istikamet alma (yüz, yan) fikrinin sık sık sebep mânasına vardığını göstermektedir.

Eski Osmanlıca'da aynı mânâ ile *uc-un-dan* «à cause de...» kelimesi kullanılmakta idi ki bu, *uc* (yani gaye, vesile «bout, prétexte») kelimesinden ve ip ucu (mk. farsça *şer-rişte*) «bout de corde» yolundaki mecazlı bir ifadeden doğan bir mânadır [2].

MI. : عاقبت اول بدخوی اوچتدن هلاک ایتدلر *'âkıbet ol bedhuy uc-un-dan [2] helâk it-diler* nihayet (Sultan Ahmed'i) o kötü huy yüzünden öldürdüler. (A.U.E) «financement on assasina (le sultan Ahmed) à cause de (son) mauvais caractère» (Rouen, 1493 yazmaları, yap. 30);

اول اکتوک اجندن *ol, iki-nüñ uc-un-dan* o iki (şey) in yüzünden. (A.U.E) «à cause de ces deux (choses)» (1426 yılı yazmaları, yap. 160).

Bazan bu tabir یونندن *yön-ün-den* (A.U.E) tabiriyle karışıyordu (mk. aynı eser, yap. 164 satır 4: *hased یونندن* *hased yönünden...* satır 7.

hased ucundan [2] ki, bunların ikisi de tamamiyle mânadaştır: «à cause de l'envie».

Buna Azerce'de de rastlanır:

اچماق-لیق-ین *uçmaq-lıq-ın uc-un-dan [3] bu iş sen-den*

[1] Müellif bunu da *yün* suretinde kaydediyor. A.U.E

[2, 2, 2] Bütün bu kelimelerin aslı fikrimizce *öç-ün-den* (= karşılığundan) olabilir bk. *öç* = karşılık.

[3] Fuzulî'nin (*Ser keşteligim kâkül-i müşkiniñ ucundan*) mısraında da böyle olsa gerek; (ip ucu) kelimesinin mecazlı kullanılışından doğan mânâ ile bunun (ucundan) okunuşlu ve (sebebi) mânalı olduğu suretinde müellifin mütalecası uzak görünüyor; bk. evvelce geçen *öç-ün*, *öç* hakkındaki mütalecalarımıza; netekim müellif de bir az aşağıda bunun mümkün olduğunu söylüyor. A.U.E

baş vurub-dur uc? (A.U.E) «c'est par sottise que tu es fait cela» (FETH. AH. s. 113) [1].

Bu kelimenin şark Türkçesinde اوچون [2] (*uçun*) söylenen için ilgisizle bısımlı olması mümkündür. bk. § 1429, haşiye 1.

BAHİS II. Bağlaclar [3].

955. Türk nahvi şöyle yerlerde bağlaç «conjonction» kullanmamak için elverişli bulunmaktadır:

1° Meselâ Fransızca'nın düzendeşlik «coordination» veya keşikleniş «alternation» edatlarıyla bağlamayı zaruri gördüğü iki had arasında ki, Türkçe bu iki haddi çoğu zaman sade bir yandaşlık «juxtaposition» ile bağlamayı yeter görür.

MI.: آنا بابا *ana baba* «père (et) mère» (mot à mot: «mère père»);

كاری کوجا *kari koca* «mari (et) femme» (mot à mot: femme mari);

ار گچ *er g'eç* «tôt (ou) tard»;

دورت بیس *dört beş* «quatre (ou) cinq»;

بش اون *beş on* «cinq (ou) dix».

(ki, bu sonuncusu Fransızca «quelques, un petit nombre» mânalarının en ziyade revaçta olan ifadesidir: *beş on para-m var-dir* «j'ai quelques sous, de quoi vivre»); mk. § 490, İhtar 3.

آز چوق *az çok* «peu (ou) prou, plus (ou) moins».*

2° Türkçede fiilden yapılan isimcil siygaların aldığı gelişme, nakis cümle (quasi - proposition) lar teşkiline yol açmıştır ki bunlar, uyruk (uyumlu «subordonné») cümlelerin yerini tutmuş olarak bağlacların kullanılmasına artık lüzum bırakmamıştır (bk § 1251 ve aşağısı).

956. Bütün bunlara rağmen Türkçe'de öteki islam dillerinin tesirleri yine bağlaclar kullanılmasına sebep olmuştur; fakat bunlar nispeten az miktarda ve hemen hepsi de farsça veya arapçadan alınmadır; ve bu edatlar dahi Türkçeye geçerken bir dereceye kadar mahiyet değiştirmiş bulunuyor. Türk dili bunları müstakil edatlar olarak değil de, uymaca

[1] Bunun gerek Arap harfli ibaresi ve gerek Fransızca'ya tercümesi hakkında tereddüdülyüz. A.U.E

[2] Şark Türkçesinde اوچون yazılan bu kelimenin öç-ün okunmayıp uç-un okunduğunu bilmiyoruz. A.U.E

[3] Fransızca'da olduğu üzere, fakat o dildekilerden belki daha sık olarak bir takım edatlar bazan bağlaç, bazan zarf (veya nida) olarak kullanılır, ve bu kullanışları ayırdediş de çoğu zaman indidir. J.D.

«enclitique» ler olarak yani bir nevi vurgulanmayan lâhikalar «suffixes non accentués» diye saymak meylindedir. [1]

Fazla olarak bağlaçtan sonra pek duyulur bir söyleniş duralaması olduğu için, kelâmın aşağısı çoğu zaman bu duralamadan sonra yeniden söylenmeye başlar.

Bunun neticesi olarak Türkçede bağlaç iki cümle arasında bulunduğu zaman bazan aslı «principale» cümleye katılarak onunla bir hamur halinde söyleniyor (Fransızca'da ise bu, uyruk cümleye onun bir cüz'ü olarak girmiş olmakla onunla bir hamur halinde bulunuyor).

MI.: *o bañ-a de-di ki, sen dün g'el-di-ñ* «il m'a dit que tu es venu hier».

Bu mütalâamızın tatbiki *de* (§ 960), *amma* (§ 981), *ve ki* (§ 986) bağlaçlarına şamildir.

Esas itibariyle bağlaçlar yazıda ayrı kalırlar (bk., *ki* için § 986 *ve de* için § 414. 2°).

957. Bağlaçları uymaca lahikalar haline koymaktaki bu temayül tamamlanmamış veya (kesiklenmiş) askılanmış «suspensif» öyle kelâmlar teşkil etmeğe müsaittir ki, bunlarda uyruk cümleler söylenmiyerek sadece zımnen kastedilmiş bulunur.

MI.: *g'ör-me-dim-ki* (size bir şey söyle-ye-bil-e-yim: A.U.E) «je n'ai pu vu, (de sorte) que (je ne puis rien vous dire)».

Böylelerinde ardından bir uymaca getirilen aslı cümleyle iktifa ediliyor. Bu yapı-lama, Hind - Avrupa nahvine alışmış bir kafa için epeyce acıip bir güdük manzara halinde görünür. Bu kelâmın daha başka misallerini ileride (§ 965 ve 993) bulunmaktadır.

Şu aşağıki bendlerde Türkçede kullanılan muhtelif bağlaçları bir-biri ardınca mütalâa edeceğiz.

و Ve

958. *و ve* «et» bağlacı arapçadan alınmıştır. Esasında kullanılması hiçbir zaman zaruri olmamakla beraber (bk. § 955, 1°) çok revacta bir kullanılışı vardır.

MI.: *کویلر (و) قصبیلر و شهرلر* *k'öy-ler (ve) kasaba-lar ve şehir-ler* «villages, bourgs et villes».

[1] Bu hadise yalnız Türk dillerine mahsus değildir (mk. Lâtince: «Senatus Populus que Romanus» deki *que*), fakat onda daha çok gelişmiş bir haldedir. Bundan başka onda kelimelerin sırası da lâtinedekinin aynı değildir. J. D.

Bu misalde görüldüğü üzere *ve* bağlacının tekrarılanmasından sakınılmaktadır. Bunu düzendeş olan kelimelerin sonuncusundan evvel getirmek yeter. Bununla beraber bu kaideye Fransızca'da olduğu kadar katiyetle riayet edilmemektedir.

959. Evelkisiyle aynı imlâ ve aynı mânada olup konsonlardan sonra $\frac{ü}{u}$ ve vokallerden sonra $\frac{vü}{vu}$ söyleyen *و*, farsçadan alınmıştır (ki o dilde o suretinde söylenir). *ve* den daha seyrek kullanılır ve bu kullanış da edebî dile munhasırdır [1]. Ancak ikisi de *farsça veya arapça* iki kelime arasında bulunabilir ki, bu kelimeler mânadaş veya tersad olurlar. Bunun neticesi olarak bunlar mânadaş oldukları zaman bir nevi ikizleme «doublet» ler vücutte getirirler ki, başka bir dile tercüme edilirken çoğu zaman tek bir kelime ile gösterilmek yeter. Türkçede böyle mânadaş ikizlemelere *عطف تفسیری* «*atf-ı-tesfîr-î* «coordination explicative» (yani anlatışlı düzendeşlik A.U.E) derler. Fars nahvinin tesiriyle vücut bulan bu yapılamının kullanışı gittikçe azalmaktadır.

MI.: *ضبط و ربط* *zabt-u-rabt* «administration, gouvernement» (keli. keli: tutup bağlama: A.U.E);

امر و فرمان *emr-ü-ferman* «ordre (et commandement) (keli. keli: buyuruş ve buyrultu)»;

آبا و اجداد *âbâ vü ecdât* «ancêtre», (keli. keli: babalar ve dedeler A.U.E).

Pek nadir olarak da böyle yapılamaların öz Türkçe kelimelerle kurulduğu galat şeylere rastlanmaktadır. Mk. şu aşağıdaki İhtar (sonları).

İHTAR. — XV inci asırda *ve* ve *u* bağlaclarının kullanılmamasındaki ayrılık henüz tamamiyle meydana gelmiş olmadığı bu zamanın harekeli «voyellé» el yazmalarıyla sabit olmaktadır ki, bunlardan birincisi üstünlü *ve* , suretinde ikincisi örülü *vü* , suretinde yazılmaktadır. Bu farsça bağlaç hattâ öz Türkçe kelimelerle beraber kullanılıyor ve Türkçe sonuçlar «désinences» alıyordu.

MI.: [2] *بیر جهود و بر مسیح* *bir cuhūd-u bir müselleṃ*, A.U.E «un juif (cuhūd = çifit A.U.E) et un musulman» (1451 yazmaları, *Keleti Szemle*'den, 1900, s. 24, linei satır);

[3] *رحمت مولفا و کتابا و قاریا و سامعا و صاحب کتابا اولسون* *rahmet müellif-â vü kâtib-â vü kâri-yâ vü sâmi-â vü sâhib-i kitâb-â ol-sun*, Allahın rahmeti kitabı

[1] Türk gramercileri *ve* bağlacına *vāv-i-mefsûle* (= ayırık vav «ve») ve *u* bağlacına *vāv-i-mevsûle* (= bitişik vav «ve») derler ki, bu ikisinin söylenişi birbirine benziyorek iltibas yarattığı için bu tabirler pek amelî şeyler değildir. J.D.

[2, 3] Bu arap harfli ibarelerdeki *و* ler, metinde ötrü harekelidir. A.U.E

yazana, istinsah edene, okuyana, dinleyene ve kitabın sahibine ait olsun(A.U.E) «que la miséricorde divine soit sur l'auteur, le copiste, le lecteur, l'auditeur et le propriétaire du livre» (Aynı eser, sonda);

یاز و قیش *yaz u kış* A.U.E «été et hiver» (Bibl. Nat. yazmaları, A. F. T, 87, yap. 51).

Aynı yazmalarda bu bağlacı yazmayıp bunu ekseriya kendisinden evelki kelimenin son harfi üzerine bir hareke (§ 26) yani vokal işareti suretinde göstermek gibi bir imlâ hatası yapılmaktadır.

MI. : ظفر نصرت (ظفر و نصرت *zafer ü nusret* yerine);

تن چان (تن و چان *ten ü cān* yerine) [1426 yazmaları, yap. 11].

Şu aşağıki misallerde aynı imlâ öz Türkçe kelimelerde de kullanılmış bulunuyor.

گوز قلاق (گوز و قلاق *göz-ü kaşak* «œil et oreille» yerine). [Aynı eser, yap. 42];

ات و درى (at ü *deri* «viande et peau») [Aynı eser, yap. 144 V°].

Uygur metinlerinde *ve* (*wa*) bağlacı ancak arapça geçen ibarelerin çevri yazısında kullanılır, fakat bazan basma kalıp bazı ifadelerde *ve* o da yine öz Türkçe kelimelerde (*w* harfiyle gösterilmiş) farsça u bağlacına rastlanmaktadır:

sān w mān sen ve ben A.U.E «toi, et moi»;

bir w bar bir ve var (olan Allah) A.U.E «(Dieu) unique et existant» (*Tezkere-i evliyā*, 191, etc.).

د د $\frac{de}{da}$

960. $\frac{de}{da}$ edatı *ve* «et» mânasında uymaca bir bağlaç olarak kullanılır. Bu *دخی* *daḥi* «aussi» katmaç (zarf) nın kısaltık bir şeklinden ibarettir (bk. § 406 ve aşağısı).

MI. : آلدى ده كيتدى *aḷ-dı-da git-di* «il s'en empara et partit»;

طاوق فازه باقمشده قیچی بیرتمش *tavuk kaz-a baq-mış-da kıç-ın-ı yırt-mış* (körü körüne taklidden kinaye olan bir söylence) «la poule a regardé l'oie et s'est arraché son (plumage de) derrière».

İHTAR. — *de* bağlacı kelâmın unsurlarını düzendeşlemek üzere onların arasında yer alır, fakat bu kaide nesir e [1] şâmil değildir.

[1] Müellif bunu metinde nazım «la poésie» için söylüyor, ama nesir olacak, öylece tashih ettik. A.U.E

Ml.: *Bülbül ol-sam kon-â-da bil-se-m dal-ıar-a* (halk türküsü) «si j'étais rossignol et pouvais me poser sur les branches». [1]

961. *de* bağlacı ilk mânası olan *fer'ilik* «accession» den tamamiyle kurtulmuş olmadığı için yalnız düzendeşlik bildiren ve bağlacından daba manidardır.

Çoğu zaman tehdit, arzu, ısrar bildiren kelâmlarda görünür. Bunun neticesi olarak bu her zaman *ve nin* kâfi bir muadili olamaz, ve Fransızca'ya da hep «et» ile tercüme edilemez.

Ml.: *vur-da g'ör* «trappe (seulement) et tu verras!»

ders-iñ-e çal-ış-ma-da g'ez (A.U.E) «(oui, c'est ça) ne travaille pas à tes leçons et va à la promenade (tu verras ce qui en adviendra = sonra sen görürsün).

ya öyledir de niçün [2] *mücâzât et-me-z-siñiz* «done il en est ainsi, et pourquoi (alors) ne (le) puissiez - vous pas?» (Kemal Bey);

bahar g'el-se-de bağ-a nağl et-se-k [3] «ah, si le printemps venait et que nous puissions aller à la campagne!»
niçün [2] *şimdi değil de sonra* «pourquoi pas maintenant, mais (mot à mot: de) plus tard (seulement)?»;

rahat döşeğ-i yer yüz-ün-e çık-mış mezar değil-de ne-dir? «qu' est-ce le lit de repos sinon pa tombeau sorti sur la face de la terre et qu' est-il (alors)?».

Değil kolimesinin ardınca *de* getirilerek yapılan ve epeyce sık kullanılan bu yapı-lama dikkate değer. Buna dair yukarıda verdiğiniz bu iki misalden başka eski Osman-ıca'dan alınmış olarak bir de şunu veriyoruz. [4]

ecnebi-ler ile hem-rüz ol-ma-nız küfrân-ı ni'met değil-de ne-dir? A.U.E «vos accointances avec les étrangers constituent un vé-ritable acte d'ingratitude» (Cevdet Paşa tarihi I, s. 244, 1inci tabı').

962. Türkçede *de* bağlacı ile yapılan kelâmların Fransızca karşılıkları düzendeş «coordonné» olacak yerde *uyruk* «subordonné» olan iki haddin varlığından ibaret olur.

[1] Bunun mânası (hem bülbül olsam hem konabilsem dallara) suretindedir. Fakat *da* bağlacı birinci *bilsem* den sonra getirilince yani (bülbül olsam da konabilsem dal-lara) suretinde söylenince (bülbül olmak kabiliyetini elde etmek suretiyle dallara kona-bilsem) mânası aulaşılır ki, mânaca birbirine yakın olmakla beraber bu iki şekil arasında yine farklı bir mâna rengi vardır. A.U.E

[2, 2] Buradaki *niçün* ler, *niçin* okunmak gerektir. A.U.E

[3] Müellif bu misalde arap harfleriyle böyle yazıldığı halde lâtin harfleriyle yanlış olarak *gıt-sek* diyor. A.U.E

[4] *değil-de ne-dir* suretinde yapılmış ifadelerde *değil-se*, *değil de* mânasında-dır. A.U.E